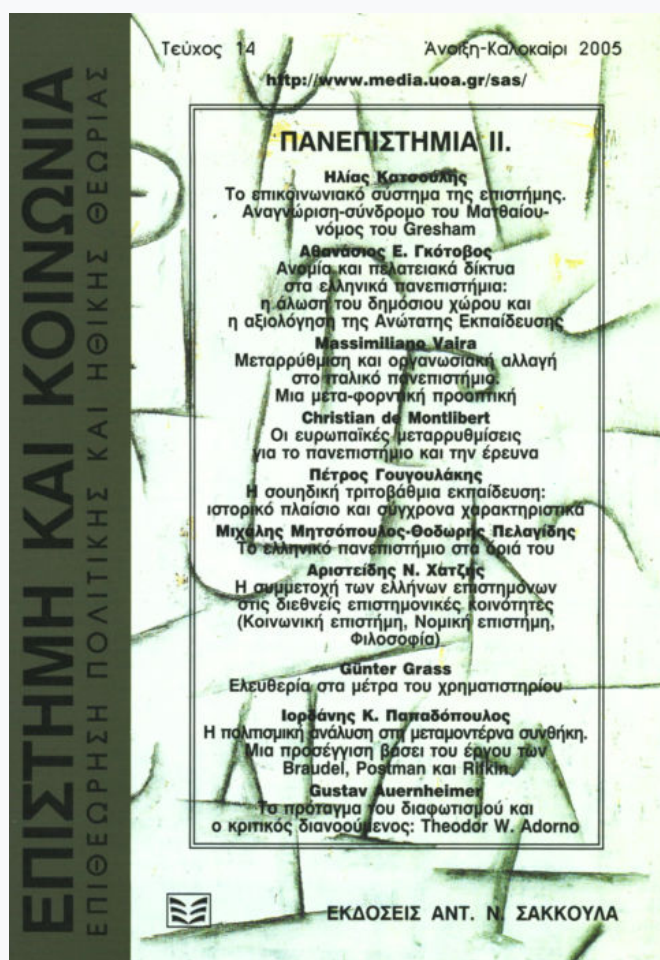

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 14 (2005)

Πανεπιστήμια II

Ελευθερία στα μέτρα του χρηματιστηρίου

Günter Grass

doi: [10.12681/sas.479](https://doi.org/10.12681/sas.479)

Copyright © 2015, Günter Grass

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Grass, G. (2015). Ελευθερία στα μέτρα του χρηματιστηρίου. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 14, 211–220. <https://doi.org/10.12681/sas.479>

Ελευθερία στα μέτρα του χρηματιστηρίου*

Günter Grass

Εξήντα χρόνια έχουν περάσει από την ημερομηνία συνθηκολόγησης άνευ όρων της Μείζονος Γερμανικής Αυτοκρατορίας¹ –τόσο πίσω φτάνει η περίοδος μιας ζωής που την ορίζει η δουλειά και η προοπτική του δικαιώματος συνταξιοδότησης. Τόσο παλιό είναι ό,τι κινδυνεύει να διαφύγει μέσα από τη μνήμη, αυτό το χοντρό κόσκινο. Πριν από εξήντα χρόνια, μετά το χάος των μαχών υποχώρησης στο Λάουζιτς, νοσηλευόμουν με διαμπερές τραύμα στον δεξιό μηρό –που η ίασή του προχωρούσε γοργά– και με ένα θραύσμα νάρκης στον αριστερό ώμο στο Μαρίενμπαντ, μια πόλη μεταμορφωμένη σε στρατιωτικό νοσοκομείο που λίγες μέρες νωρίτερα είχε καταληφθεί από αμερικανούς στρατιώτες, όπως και η γειτονική της Κάρλσμπατ από μονάδες των Σοβιετικών. Στο Μαρίενμπαντ έζησα την 8η Μαΐου σαν 17χρονος ηλίθιος που μέχρι τέλους πίστευε στην τελική νίκη. Επομένως για μένα δεν σήμανε εκείνη τη μέρα η ώρα της απελευθέρωσης· αντίθετα, με κυρίευσε το ζοφερό συναίσθημα του χαμένου μετά τη συντριπτική ήττα. Απελευθερωμένοι μπορούσαν να θεωρούν εαυτούς το πολύ όσοι είχαν γλιτώσει από τη μαζική δολοφονία στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά ήταν τέτοια η κατάσταση τους, ώστε μόνο περιορισμένη χρήση αυτής της ελευθερίας μπορούσαν να κάνουν.

Κάθε φορά λοιπόν που επανέρχεται η 8η Μαΐου και με καλοφτιαγμένους λόγους γιορτάζεται σαν η Ημέρα της Απελευθέρωσης, μόνο κάποια στερνή γνώση υπονοεί ο χαρακτηρισμός αυτής της ημέρας, γιατί εμείς οι Γερμανοί

---

* © Steid-Verlag

πράξαμε ελάχιστα έως τίποτε για την απελευθέρωσή μας. Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια την καθημερινότητά μας όριζαν η πείνα και το κρύο, τα δεινά των προσφύγων, των εκτοπισμένων και των βομβαρδισμένων. Και στις τέσσερις ζώνες Κατοχής το διογκούμενο πρόβλημα της συρροής γερμανών προσφύγων ή εκτοπισμένων από τη δυτική Πρωσία, την Πομερανία, τη Σιλεσία, τη Σουδητία –που ξεπέρασαν τελικά τα δώδεκα εκατομμύρια ψυχές– δεν υπήρχε άλλος τρόπος να ρυθμιστεί παρά μόνο με την αναγκαστική εγκατάστασή τους στον ήδη ανεπαρκή κατοικήσιμο χώρο. Όποτε επαναλαμβάνεται –και πάντοτε όταν το καλεί η κομματική πολιτική– το ερώτημα «Τι είναι αυτό για το οποίο εμείς οι Γερμανοί μπορούμε να περηφανευόμαστε;» θα έπρεπε να αναφέρεται πρώτα από όλα αυτό το επίτευγμα που το επέβαλε η ανάγκη. Πριν πάρουμε καλά-καλά μια γεύση της ελευθερίας, χρειάστηκε να ασκηθεί καταναγκασμός· κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, και στα δύο γερμανικά κράτη αποφεύχθηκε η μακρόχρονη παραμονή των προσφύγων και των εκτοπισμένων σε μαζικά στρατόπεδα. Κατ' αυτόν τον τρόπο μετριάστηκε ο κίνδυνος δημιουργίας και πάλι αισθημάτων μίσους, καθώς και της ανάγκης εκδίκησης που την κληροδοτεί η παρατεταμένη παραμονή στα στρατόπεδα και η οποία –όπως δείχνει το παρόν– έχει ως επακόλουθο τρομοκρατία και αντιτρομοκρατία.

Συνεπώς πρόκειται για ιδιαίτερο επίτευγμα. Διότι η αναγκαστική εγκατάσταση προσφύγων και εκτοπισμένων προσέκρουσε συχνά στην αντίσταση του εχθρικού προς τους ξένους, εδραίου γηγενούς πληθυσμού· άργησε να γίνει συνείδηση πως δεν είχαν χάσει τον πόλεμο μόνο οι πληγέντες από τους βομβαρδισμούς και πλέον ανέστιοι, αλλά όλοι οι Γερμανοί· από τόσο νωρίς, λοιπόν, ερχόμενοι σε επαφή ως Γερμανοί με άλλους Γερμανούς, εξασκηθήκαμε σε τούτη τη χώρα στη συμπεριφορά απέναντι στους αλλοδαπούς που δηλητηριάζει μέχρι σήμερα την κοινωνία μας.

Από τότε υπήρχαν εκπρόσωποι της ρητορικής της απελευθέρωσης που εμφανίζονταν είτε μεμονωμένα είτε ανά ομάδες. Ξάφνου έδιναν τον τόνο τόσο πολλοί αυτοαποκαλούμενοι αντιφασίστες που αναρωτιόσουν: Μα πώς μπόρεσε ο Χίτλερ να κάμψει μια τόσο σθεναρή αντίσταση; Λερωμένες φωλιές καθαρίζονταν με συνοπτικές διαδικασίες, εκδίδονταν τα λεγόμενα «πιστοποιητικά Περισίλ».² Από τα εργαστήρια δραστηρίων πλαστογράφων τέθηκαν εκ των υστέρων σε κυκλοφορία και άλλες γλωσσικές κοπές. Η άνευ όρων συνθηκολόγηση μεταμορφώθηκε σε «κατάρρευση». Παρότι στην οικονομία και τη δικαιοσύνη, μέχρι τα σχολεία και τα πανεπιστήμια που σύντομα συνέχισαν το εκπαιδευτικό τους έργο, αργότερα μέχρι και το διπλωματικό

σώμα –και πού δεν έγινε αυτό;– πολλοί πρώην εθνικοσοσιαλιστές κράτησαν ό,τι είχαν κληρονομήσει, διατήρησαν το αξίωμά τους, εξακολούθησαν να κρατούν τις θέσεις και καθέδρες τους και σύντομα συνέχισαν την καριέρα τους στον χώρο της πολιτικής, μολοντί έτσι ήταν τα πράγματα, άκουγες να λέγεται πως είχε σημαίνει η «ώρα μηδέν». Μια άλλη, ιδιαίτερα χυδαία πλαστογράφηση της πραγματικότητας που απαντάται μέχρι τις μέρες μας σε λόγους και δημοσιεύματα είναι μεταμόρφωση των εγκλημάτων τα οποία διέπραξαν οι Γερμανοί «σε βαρβαρότητες που διαπράχθηκαν στο όνομα του γερμανικού λαού». Και σε όλα αυτά προστίθεται η διττή χρήση της γλώσσας προαναγγέλλοντας την επικείμενη διαίρεση της χώρας η οποία είχε απομείνει: στην κατεχόμενη από τους Σοβιετικούς ζώνη έμελλε να είναι αποκλειστικά και μόνον ο Κόκκινος Στρατός αυτός που απελευθέρωσε τη Γερμανία από τη φασιστική τρομοκρατία, ενώ στις κατεχόμενες από τους Δυτικούς ζώνες έδρεψαν τη δόξα εκείνων που απελευθέρωσαν από τη ναζιστική κυριαρχία όχι μόνο τη Γερμανία αλλά ολόκληρη την Ευρώπη αποκλειστικά και μόνο οι Αμερικανοί, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι.

Στον Ψυχρό Πόλεμο που σύντομα ακολούθησε είναι φυσικό τα γερμανικά κράτη, τα οποία υπήρχαν ήδη από το 1949, να ενταχθούν το μεν στο ένα, το δε στο άλλο στρατόπεδο, ενώ οι κυβερνήσεις και των δύο κρατικών μορφωμάτων έκαναν το παν για να αποδείξουν ότι ήταν άριστες μαθήτριες, η καθεμιά της αντίστοιχης υπερδύναμης. Η ειρωνεία είναι ότι σαράντα χρόνια αργότερα εκείνη που τον καιρό της γκλασνόστ απαλλάχτηκε από την όλο και πιο επαχθή για αυτήν Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας ήταν η Σοβιετική Ένωση. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας αρνήθηκε πρώτη φορά τη μέχρι τότε σχεδόν άνευ όρων υπακοή στις ΗΠΑ όταν η κυβέρνηση των Σοσιαλδημοκρατών και Πρασίνων αποφάσισε να κάνει κυρίαρχη χρήση της ελευθερίας που μας είχε χαριστεί πριν από εξήντα χρόνια, αρνούμενη την αποστολή γερμανών στρατιωτών στον πόλεμο του Ιράκ.

«Χαρισμένη ελευθερία» ήταν ο τίτλος ενός λόγου που εκφώνησα στις 8 Μαΐου του 1985 στην Ακαδημία Τεχνών του Βερολίνου. Τότε η χώρα ήταν ακόμη διαιρεμένη, συνέκρινα λοιπόν τα δύο κράτη, την ανάγκη τους να οριοθετηθούν, τις διαφορετικές τους εξαρτήσεις, τον δογματικού χαρακτήρα υλισμό του καθενός, τον φόβο τους και συνάμα την επιθυμία τους να ενωθούν. Η «χαρισμένη ελευθερία» αφορούσε μόνο το δυτικογερμανικό κράτος, το ανατολικό είχε μείνει με άδεια χέρια.

Είκοσι χρόνια αργότερα, ενώπιον της κατάστασης στην Ομοσπονδιακή Γερμανία πρέπει να τεθούν ορισμένα ερωτήματα που αφορούν τη χρήση

αυτού του δώρου. Χειριστήκαμε άραγε προσεκτικά τούτη την ελευθερία που μας έλαχε και που δεν την αμφισβητήσαμε ποτέ; Φρόντισαν άραγε οι δυτικογερμανοί πολίτες ώστε να δοθεί δίκαιη αποζημίωση στους πολίτες της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, οι οποίοι αναγκάστηκαν να επωμιστούν το μεγαλύτερο βάρος του πολέμου, παρότι τον ξεκίνησαν και τον έχασαν όλοι οι Γερμανοί; Και επίσης: η κοινοβουλευτική μας δημοκρατία ως εγγυήτρια της ελευθερίας δράσης είναι άραγε αρκετά κυρίαρχη, ώστε να αντιμετωπίσει τα επερχόμενα προβλήματα του 21ου αιώνα επιδεικνύοντας και η ίδια την αναγκαία ικανότητα δράσης;

Δεκαπέντε χρόνια μετά την υπογραφή της συμφωνίας επανένωσης³ οφείλουμε να αναγνωρίσουμε και να πάψουμε πλέον να αποσιωπούμε ή να εξωραϊζουμε λεκτικά το γεγονός ότι η επανένωση της Γερμανίας, παρά τα οικονομικά επιτεύγματα, έχει γενικά αποτύχει. Και μάλιστα εξ αρχής. Μικροπρεπείς υπολογισμοί εμπόδισαν την τότε κυβέρνηση να υπακούσει σε ό,τι επιτάσσει το ίδιο το Σύνταγμα⁴ και να θέσει προς έγκριση στους πολίτες και των δύο κρατών έναν νέο, από κοινού επεξεργασμένο καταστατικό χάρτη. Έτσι, λοιπόν, δεν εκπλήσσει διόλου το γεγονός ότι ο κόσμος των –απλώς προσαρτημένων– ομόσπονδων κρατιδίων της Ανατολικής Γερμανίας νιώθουν Γερμανοί δεύτερης κατηγορίας. Όσον αφορά την ιδιοκτησία των μονάδων βιομηχανικής παραγωγής, των επιχειρήσεων παραγωγής ενέργειας, των επιχειρήσεων του ημερήσιου Τύπου και εν γένει των εκδοτικών επιχειρήσεων, όλη αυτή η πάλα ποτέ «ιδιοκτησία του λαού» του ανύπαρκτου πλέον κράτους εκκαθαρίστηκε, ενίοτε μάλιστα με την εγκληματική συμμετοχή του ιδρύματος καταπιστεύσεων και, τελικά, απαλλοτριώθηκε. Το ποσοστό των ανέργων στα νέα κρατίδια είναι διπλάσιο από ό,τι στα δυτικά. Δυτικογερμανική αλαζονεία δεν επέτρεψε τον σεβασμό απέναντι στους πολίτες με ανατολικογερμανικό βιογραφικό. Ο αλλοτινός φόβος απέναντι στο ενδεχόμενο μετανάστευσης του πληθυσμού των νέων χωρών –γι' αυτό άλλωστε εισήχθη βεβαιασμένα και πρόωρα το δυτικό μάρκο– λαμβάνει χώρα καθημερινά: ολόκληρες περιφέρειες, χωριά και πόλεις αδειάζουν. Μετά τη γερή μπάζα του ιδρύματος καταπιστεύσεων, η δυτικογερμανική βιομηχανία και οι τράπεζες αρνήθηκαν να προβούν στις αναγκαίες επενδύσεις και πιστώσεις, επομένως στη δημιουργία θέσεων εργασίας: προτιμούν να ψάλλουν το ίδιο πάντα τροπάρι, ότι τάχα η Γερμανία δεν ενδείκνυται για επενδύσεις και να πλουτίζουν στο εξωτερικό. Εδώ δεν βοηθούν λόγοι του τύπου «εμπρός όλοι μαζί».⁵ Μπροστά σε αυτή την κατάσταση ο μόνος που μπορεί να βοηθήσει, αν μπορεί να βοηθήσει κάποιος, είναι ο νομοθέτης, δηλαδή το κοινοβούλιο. Οπότε

επανερχεται αυτόματα το ερώτημα, κατά πόσο η κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι ικανή να δράσει.

Εγώ ισχυρίζομαι ότι οι ελεύθερα εκλεγμένοι κοινοβουλευτικοί μας εκπρόσωποι δεν αποφασίζουν πια ελεύθερα. Αλλά η κυριότερη αιτία δεν είναι η συνηθισμένη κομματική πειθαρχία –η οποία μπορεί να είναι και δικαιολογημένη–, αλλά οι «λομπίστες» και τα συμφέροντά τους που περιορίζουν μέσα σε έναν κλοιό, επηρεάζουν, πιέζουν το εθνικό κοινοβούλιο και τους δημοκρατικά εκλεγμένους βουλευτές, φτάνοντας μέχρι το σημείο να έχουν λόγο ακόμη και για την τελική διαμόρφωση και διατύπωση των νόμων. Μικρές και μεγάλες χάρες βάζουν και αυτές ένα χεράκι. Αξιοποινες μεθοδεύσεις αντιμετωπίζονται σαν ασημάντα παραστρατήματα. Κανένας πλέον δεν σκανδαλίζεται από ένα εν τω μεταξύ εκλεπτυσμένο σύστημα που η πρακτική του τρέφεται από αμοιβαίες διευκολύνσεις.

Συνεπώς το κοινοβούλιο δεν ασκεί το κυριαρχικό του δικαίωμα να αποφασίζει ανεπηρέαστα. Είναι εξαρτημένο από τους πανίσχυρους οικονομικούς ομίλους, τις τράπεζες και τις μεγάλες επιχειρήσεις που δεν υποβάλλονται σε κανενός είδους δημοκρατικό έλεγχο. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο νομοθέτης γελοιοποιείται. Κατ' αυτόν τον τρόπο το κοινοβούλιο καταντά θυγατρική του χρηματιστηρίου. Κατ' αυτόν τον τρόπο η δημοκρατία υποτάσσεται σε ό,τι υπαγορεύει το κεφάλαιο που σε όλον τον κόσμο παρασύρει και ύστερα εγκαταλείπει το θύμα του. Ποιον εκπλήσσει το γεγονός ότι όλο και περισσότεροι πολίτες αγανακτούν, αηδιάζουν και τελικά γυρίζουν την πλάτη σε τέτοιες ολοφάνερες μεθοδεύσεις και, θεωρώντας τις εκλογές φάρσα, απειπολούν ακόμη και το δικαίωμα τους του εκλέγειν; Εκείνο που χρειάζεται είναι η δημοκρατική βούληση προστασίας του κοινοβουλίου από τους συνωθούμενους «λομπίστες» με τη δημιουργία γύρω του μιας ουδέτερης ζώνης. Είναι, όμως, οι κοινοβουλευτικοί μας εκπρόσωποι αρκετά ελεύθεροι, ώστε να πάρουν μια απόφαση που θα σήμαινε άσκηση ριζοσπαστικού δημοκρατικού καταναγκασμού;

Φτάνουμε έτσι και πάλι στο ερώτημα: τι απέγινε η χαρισμένη προ εξηκονταετίας ελευθερία, εισπράττεται πλέον μόνο ως κέρδη από το χρηματιστήριο; Το ανώτερο συνταγματικό αγαθό δεν προστατεύει κατά προτεραιότητα τα δικαιώματα των πολιτών, αλλά έχει ξεπουληθεί σε τιμή ευκαιρίας, έτσι ώστε, προς μεγάλη ευχαρίστηση του νεοφιλελεύθερου πνεύματος της εποχής, να υπηρετεί πάνω από όλα την αυτοαποκαλούμενη «ελεύθερη» οικονομία της αγοράς. Όμως αυτή η δόλια έννοια, που έχει γίνει φετίχ, μόλις και μετά βίας καλύπτει την αντικοινωνική συμπεριφορά των τραπεζών, των ομίλων

της βιομηχανίας και των κερδοσκοπών του χρηματιστηρίου. Όλοι μας βλέπουμε να καταστρέφεται κεφάλαιο σε όλο τον κόσμο, τις λεγόμενες εχθρικές ή φιλικές εξαγορές να καταστρέφουν χιλιάδες θέσεις εργασίας, βλέπουμε πώς και μόνο η ανακοίνωση μέτρων εξορθολογισμού, και μόνο η υπόσχεση απόλυσης εργατών και υπαλλήλων, έχει ως άμεση συνέπεια την άνοδο των τιμών του χρηματιστηρίου, πράγμα που αξιολογείται αντανακλαστικά σαν το τίμημα που πρέπει δήθεν να πληρώσουμε για «να ζούμε ελεύθερα».

Τα επακόλουθα αυτής της εξέλιξης που φέρει τη μεταμφίεση της παραγομοποίησης είναι έκδηλα, τα βλέπουμε στις στατιστικές. Με τον υψηλό αριθμό των ανέργων, που παραμένει σταθερός εδώ και χρόνια και έχει πλέον φτάσει τα πέντε εκατομμύρια, και την εξίσου σταθερή άρνηση των επιχειρηματιών, παρά την αποδεδειγμένα υψηλή αποδοτικότητα –ιδίως στον τομέα των εξαγωγών–, να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, έχει πια εξανεμιστεί η ελπίδα της πλήρους απασχόλησης. Μεγαλύτερης ηλικίας εργαζόμενοι, οι οποίοι θα ήταν ακόμη απολύτως ικανοί να παραγάγουν έργο, απελαύνονται στην επικράτεια της πρόωρης συνταξιοδότησης. Στους νέους απαγορεύεται η πρόσβαση στη ζωή του πυχιούχου εργαζόμενου. Και ακόμη χειρότερα: ενώ πολλοί θρηνούν για την επαπειλούμενη γήρανση του πληθυσμού και επαναλαμβάνουν σαν παπαγάλοι την αξίωση να κάνουμε ακόμη περισσότερα για τη νεολαία και την εκπαίδευσή της, η Ομοσπονδιακή Γερμανία –που εξακολουθεί να είναι πλούσια χώρα– ανέχεται ένα κατάπτυστο ποσοστό πληθυσμιακής αύξησης, εν ολίγοις αυτό που λέμε «ένδεια σε παιδιά».

Και σε όλα αυτά αντιδρούμε το πολύ με τη συνηθισμένη μας γκρίνια, λες και είναι θέλημα Θεού. Ερωτήσεις σχετικές με το ποιος ή τι ευθύνεται για αυτή την κατάσταση καταλήγουν απευθείας στον κεντρικό σταθμό διαλογής και σύνθεσης συρμών, όπου μετακινούνται τότε στη μια πότε στην άλλη γραμμή απόθεσης. Ωστόσο, το μέλλον ενός και παραπάνω εκατομμυρίου παιδιών που μεγαλώνουν σε φτωχές οικογένειες παραμένει καταδικασμένο. Όποιος εφιστά την προσοχή σε αυτή την αδικία και επισημαίνει επίσης πως υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι που ωθούνται επέκεινα της κοινωνίας, στην καλύτερη περίπτωση αποκαλείται σκωπικά από ξύπνιους νεαρούς δημοσιογράφους «κοινωνικά ρομαντικός», κατά κανόνα ωστόσο του κολλούν τη ρετσινιά του «αγαθού». Εάν ρωτήσεις για τα αίτια του διευρυνόμενου χάσματος ανάμεσα στους φτωχούς και τους πλούσιους, θα σε συκοφαντήσουν ότι ο τρόπος που θέτεις κοινωνικά ζητήματα είναι ο τρόπος του ανθρώπου που διαπνέεται από «κοινωνικό φθόνο». Η απαίτηση δικαιοσύνης θεωρείται

ουτοπία και χλευάζεται. Η έννοια «αλληλεγγύη» απαντάται πλέον μόνο στην κατηγορία των «ξένων λέξεων».

Από τη μια μεριά οι επώνυμοι τύπου Ackerman⁶ και Esser, από την άλλη οι ανώνυμοι που μόνο τους καταφύγιο είναι τα συστήματα για τους απόρους. Από τη μια μεριά οι καλοπληρωμένοι και κουλ, από την άλλη η στατιστική απογραφή των κοινωνικών περιπτώσεων. Παρά την επίκληση μιας κοινωνίας πολιτών, η οποία ασφαλώς αξίζει να επιδιωχθεί, στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας σχηματίζεται μια ταξική κοινωνία που θεωρούνταν προ πολλού ξεπερασμένη. Τώρα πλέον δεν εικάζουμε, αλλά διαπιστώνουμε πως ό,τι φέρει τη σφραγίδα του νεοφιλελευθερισμού, αν το καλοκοιτάξουμε, αποδεικνύεται παλινδρόμηση στην πρακτική του πρώιμου καπιταλισμού που αποστέργει τον άνθρωπο. Η κοινωνική οικονομία της αγοράς –άλλοτε πετυχημένο μοντέλο οικονομικής δράσης και αλληλεγγύης– εκφυλίστηκε σε ελεύθερη οικονομία της αγοράς, για την οποία η συνταγματική κοινωνική υποχρέωση αυτών που κατέχουν της είναι επαχθής, ενώ η επιδίωξη όλο και μεγαλύτερων αποδόσεων θεάρεστη.

Όταν πριν από εξήντα χρόνια μας χαρίστηκε η ελευθερία, οι ηττημένοι στην αρχή τα χάσανε, ύστερα όμως άρχισαν σιγά-σιγά να κάνουν χρήση αυτού του δώρου. Μαθήτευσαν στο σχολείο της δημοκρατίας και αποδείχτηκαν –διότι, όπως και να το κάνουμε, ήταν Γερμανοί– άριστοι μαθητές. Από τη σκοπιά του σήμερα φαίνεται πως, ό,τι κατάφεραν με σκληρή δουλειά μετά το πέρας των μαθημάτων, αξίζει τουλάχιστον ένα «καλώς». Ασκηθήκαμε στην εναλλαγή κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, ενώ υπερβολικά μακρές κυβερνητικές περιόδους αποδείχτηκαν τελικά περίοδοι ξηρασίας. Η πολυύμνητη αλλά και καταφρονημένη γενιά του '68 έμαθε στους άλλους και τελικά και στην ίδια την ανοχή. Αναγκαστήκαμε να αναγνωρίσουμε πως ό,τι μας βαρύνει δεν μπορούμε να το απωθήσουμε, κληροδοτείται από τους γονείς στα παιδιά και, όσο μακριά και αν ταξιδεύουμε και εξάγουμε, το γερμανικό μας παρελθόν πάντα μας προλαβαίνει εμάς τους Γερμανούς. Επανειλημμένα μας δυσφήμισαν οι νεοναζί. Παρόλα αυτά θα μπορούσε να πει κανείς ότι η δημοκρατία έχει πια γερά θεμέλια στη χώρα μας. Άντεξε τρεις προκλήσεις, η τέταρτη είναι ακόμη μπροστά της.

Αφού απομακρύνθηκαν και παραμερίστηκαν και στα δυο γερμανικά κράτη τα ερείπια, η ανοικοδόμηση στην Ανατολή έλαβε χώρα υπό τους καταναγκασμούς του σταλινικού συστήματος· στο δυτικό κράτος όμως υπό ευνοϊκές συνθήκες. Ωστόσο αυτό που ονομάζεται αναδρομικά «οικονομικό θαύμα» δεν είναι έργο ενός μόνον ανθρώπου αλλά πολλών. Μεταξύ άλλων των

εκτοπισμένων και προσφύγων, οι οποίοι, όσον αφορά την υλική τους περιουσία, ξεκίνησαν από το μηδέν. Επίσης δεν πρέπει να λησμονούμε το μερίδιο στο «θαύμα» των μεταναστών στη χώρα μας, που στην αρχή τους αποκαλούνταν ευγενικά «φιλοξενούμενους εργάτες». Οι επιχειρηματίες στη φάση της ανοικοδόμησης επένδυναν υποδειγματικά κάθε μάρκο των κερδών τους σε νέες θέσεις εργασίας. Τόσο οι συνδικαλιστές όσο και οι επιχειρηματίες είχαν προφανώς συνειδητοποιήσει την παρακμή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, έτσι λοιπόν επέβαλλαν αμοιβαίους συμβιβασμούς και φρόντιζαν για την κοινωνική ισορροπία. Με όλο όμως αυτόν τον μόχθο και την επιδίωξη κέρδους το παρελθόν κινδύνευε να περιπέσει στη λήθη.

Μόλις στη δεκαετία του 1960, αρχικά από συγγραφείς, έπειτα από ένα κίνημα της νεολαίας με το απλουστευμένο όνομα «φοιτητική διαμαρτυρία», τέθηκαν ερωτήσεις για όλα αυτά που η παλιότερη γενιά, η γενιά του πολέμου, ήταν αδύνατο να ξεστομίσει. Το κίνημα διαμαρτυρίας στα λόγια είχε στόχο την επανάσταση, έπειτα όμως συμβιβάστηκε με μεταρρυθμίσεις, των οποίων είχε προετοιμάσει το ίδιο το έδαφος, πολλές φορές ασυνείδητα. Χωρίς αυτό το κίνημα θα μυρίζαμε ακόμη μούχλα, όπως στην εποχή Adenauer, χωρίς αυτό το κίνημα δεν θα ήταν εφικτή η εφαρμογή της νέας πολιτικής του κοινωνικού-φιλελεύθερου συνασπισμού για τη Γερμανία και η βαθμιαία προσέγγιση των δύο κρατών.

Η τρίτη πρόκληση προέκυψε όταν έπεσε το τείχος και καταργήθηκε σε μεγάλο βαθμό η διαίρεση της Ευρώπης, τουλάχιστον από άποψη πολιτικής ισχύος. Επί τέσσερις δεκαετίες τα γερμανικά κράτη υπήρχαν ως το ένα εναντίον του άλλου παρά απλώς συνυπήρχαν. Επειδή η δυτική πλευρά δεν ήταν πρόθυμη να παραδεχτεί την ισότητα της ανατολικής, η ενότητα της χώρας μέχρις στιγμής υπάρχει μόνο στα χαρτιά, σε μια συμφωνία-προϊόν βεβιασμένης διαπραγμάτευσης και άγνοιας της έκτασης των συνεπειών.

Έκτοτε η μεγαλύτερη πλέον Γερμανία είναι βυθισμένη σε τέλμα. Ούτε η κυβέρνηση Kohl ούτε η κυβέρνηση Schröder κατόρθωσαν να εξισορροπήσουν τα αρχικά λάθη. Αργά, ίσως πολύ αργά, αναγνωρίζουμε ότι δεν απειλούν το κράτος οι ακροδεξιοί ή ότι δεν πρέπει εκείνοι να θεωρούνται –όπως θέλουν να μας πείσουν όσοι είναι υπέρ των απαγορεύσεων– σαν ο υπ' αριθμόν ένα κίνδυνος, αλλά η αδυναμία της πολιτικής, αυτή που εξαιτίας της οι πολίτες είναι εντελώς απροστάτευτοι από τα κελύσματα της οικονομίας. Όλο και συχνότερα εκβιάζουν οι μεγάλες επιχειρήσεις τους εργατοϋπαλλήλους. Όχι το εθνικό κοινοβούλιο, αλλά η φαρμακοβιομηχανία και οι εξαρτημένες από αυτή ομοσπονδίες γιατρών και φαρμακοποιών αποφασίζουν

ποιοι πρέπει να ωφεληθεί από τις μεταρρυθμίσεις στον τομέα της υγείας και, βεβαίως, να αποφέρει κέρδη. Θεμελιώδης αξία είναι, αντί η επιβολή κοινωνικών υποχρεώσεων στους κατέχοντες, η μεγιστοποίηση του κέρδους. Οι ελεύθερα εκλεγμένοι βουλευτές υποχωρούν στην πίεση του ντόπιου και διεθνούς κεφαλαίου. Κατ' αυτόν τον τρόπο δεν καταστρέφουν μεν το κράτος –το κράτος έχει μεγάλη αντοχή– σίγουρα όμως τη δημοκρατία.

Όταν πριν από εξήντα χρόνια η Μείζων Γερμανική Αυτοκρατορία συνθηκολόγησε άνευ όρων, διαλύθηκε ταυτόχρονα και ένα σύστημα εξουσίας και τρομοκρατίας που επί δώδεκα χρόνια σκόρπιζε τον τρόμο σε όλη την Ευρώπη –δώδεκα χρόνια μόνο, παρόλα αυτά ρίχνει ακόμη τη σκιά του πάνω της. Εμείς οι Γερμανοί πάντα αντιμετωπίζαμε με ειλικρίνεια αυτό το όνειδος που κληρονομήσαμε και, αν το πράξαμε διστακτικά, θα πρέπει να το αντιμετωπίσουμε ξανά. Μετά τόσες γενιές διαφυλάξαμε στη μνήμη μας τη συμφορά και τον πόνο που προξενήσαμε σε άλλους και σε μας τους ίδιους. Πολλές φορές επιβάλαμε στον εαυτό μας να το πράξει. Σε σύγκριση με άλλους λαούς που ο καθένας ξει με το βάρος της ευθύνης άλλων παίσχυντων πράξεων –αναφέρω ενδεικτικά την Ιαπωνία, την Τουρκία, τις πρώην αποικιοκρατικές δυνάμεις– εμείς δεν αποσείσαμε το βάρος του παρελθόντος μας το οποίο θα παραμείνει ως διαρκής πρόκληση κομμάτι της ιστορίας μας. Εκείνο που μόνο μπορεί να ελπίζει κανείς είναι ότι θα είμαστε σε θέση να αντιμετωπίσουμε τον παρόντα κίνδυνο ενός νέου τύπου ολοκληρωτισμού τον οποίο εγγυάται η τελευταία ιδεολογία που έχει μείνει.

Ως συνειδητοί δημοκράτες οφείλουμε να κάνουμε χρήση του κυριαρχικού μας δικαιώματος και να αντισταθούμε στην εξουσία του κεφαλαίου για την οποία ο άνθρωπος είναι μόνο παραγωγικό και καταναλωτικό υλικό. Όποιος εξισώνει τη χαρισμένη ελευθερία με κέρδη από το χρηματιστήριο δεν κατάλαβε τι μας διδάσκει κάθε χρόνο η 8η Μαΐου.

Μετάφραση από τα γερμανικά: Τούλα Σιετή.

Η μετάφραση έγινε με την ευγενική συνδρομή του Ινστιτούτου Goethe της Αθήνας.

Σημειώσεις

Το άρθρο αυτό γράφτηκε με την ευκαιρία της 60ής επετείου του τερματισμού του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και δημοσιεύτηκε στο φύλο της 4/5/2005 της εφημερίδας *Die Zeit*. Αναδημο-

σιεύτηκε μεταξύ άλλων και στη βρετανική *Guardian*, από όπου *Η Καθημερινή* δημοσίευσε στις 25/5/2005 ορισμένα αποσπάσματα που απέκλιναν από το γερμανικό πρωτότυπο.

1. Grossdeutsches Reich ήταν το επίσημο όνομα της Γερμανίας τα τελευταία χρόνια του Εθνικοσοσιαλισμού (1943-1945) (Σ.τ.Μ.)

2. Εν ολίγοις, άφεση αμαρτιών (Σ.τ.Μ.)

3. Υπογράφηκε στις 3 Οκτωβρίου 1990 (Σ.τ.Μ.)

4. Εννοεί της ίδιας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (Σ.τ.Μ.)

5. Στο πρωτότυπο: *Haufruck-Reden*: υπονοεί τον λόγο που εκφώνησε ο Πρόεδρος της Ο.Δ.Γ. καθηγητής Herzog στα εγκαίνια του ξενοδοχείου Adlon του Βερολίνου το 1997. Το πολυτελές ιστορικό ξενοδοχείο είχε καεί στον νυχτερινό βομβαρδισμό του Βερολίνου στις 3 Μαΐου 1945, με εξαίρεση μια πτέρυγά του· αργότερα, το 1984 και επί ΛΔΓ, κατεδαφίστηκε και αυτή η πτέρυγα ενώ μετά την πτώση του τείχους το ξενοδοχείο ανοικοδομήθηκε στο ίδιο σημείο που βρισκόταν παλιά. Όλη αυτή η επιχείρηση είχε, βέβαια, και συμβολικό χαρακτήρα, ενώ ο Herzog εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία για να απευθύνει έκκληση στον γερμανικό λαό να υπερβεί την ιδιοσυγκρασία του και να πάρει πρωτοβουλίες για να αντιμετωπιστούν τα μεγάλα προβλήματα της χώρας και ιδίως η ανεργία (Σ.τ.Μ.)

6. Ο Ackerman, λόγος χάρη, διοικητής της Deutsche Bank, δέχτηκε την κριτική των Σοσιαλδημοκρατών για την πολιτική μείωσης των θέσεων εργασίας της τράπεζας· εκείνος ωστόσο, σε επίσηια συνέλευση των μετόχων της τράπεζας και ενώ απ' έξω διαδήλωναν τα συνδικάτα, αντέδρασε κατηγορώντας τον σοσιαλδημοκράτη Müntefering ότι κάνει «κομμουνιστική προπαγάνδα» (Σ.τ.Μ. βάσει κειμένου που υπέδειξε η Andrea Schellinger).